

Τα μυστικά της χούντας και οι ΗΠΑ

Από τη ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

Αλέξης Παπαχελάς, Ένα σκοτεινό δωμάτιο 1967-1974. Ο Ιωαννίδης και η παγίδα της Κύπρου. Τα πετρέλαια και το Αιγαίο. Ο ρόλος των Αμερικανών, Μεταίχμιο, Αθήνα 2021, 630 σελ.

Ο δημοσιογράφος Αλέξης Παπαχελάς παρουσιάζει στο αναγνωστικό κοινό το βιβλίο του με ένα εισαγωγικό κείμενο που επιγράφεται «Το θρίλερ της γενιάς μου». Το βιβλίο, που εστιάζει στο «τι συνέβη το 1974», κουβαλά τις απορίες ενός δεκαετιώνου εκείνη την εποχή, από το «μυαλό του οποίου δεν είχε φύγει όμως ποτέ μια έρευνα για το καλοκαίρι του 1974». Πρόκειται νομίζω για τις ίδιες απορίες όλων όσοι βρέθηκαν γενεακά στο μεταίχμιο: ήταν σε θέση να αντληθούν πολλά αλλά όχι να μετράσσουν σε ό,τι κρίσιμο συνέβαινε το θερμό καλοκαίρι του 1974.

Το *Σκοτεινό Δωμάτιο* εστιάζει σε πρωταγωνιστές του απριλιανού καθεστώτος: αναζητά τα ίχνη του δικτάτορα Δημήτρη Ιωαννίδη από την περίοδο (1964) που αυτός βρισκόταν ακόμη στην Κύπρο, διερευνά το ρόλο μεσολαβητή που διαδραμάτισαν άτομα ελληνικής καταγωγής οι οποίοι ήταν αμερικανοί πολίτες και λειτουργήσαν ως «εναλλακτικά κανάλια επικοινωνίας» μεταξύ της χούντας και της αμερικανικής διοίκησης/κυβέρνησης (Τομ Πάππας, Γκαστ Αβρακότος, κ.ά.), όπως και ελληνικής καταγωγής οικονομικών παραγόντων (Αριστοτέλης Ωνάσης). Σημαντική θέση στις αναλύσεις του βιβλίου δίνεται σε προσωπικότητες της εξόριστης ελληνικής πολιτικής ελίτ που κατά διαστήματα αναζητούσαν διαύλους επικοινωνίας με τον αμερικανικό πολιτικό παράγοντα (κάτι που δεν ήταν εύκολο να συμβεί και δεν υπήρχε προθυμία από την πλευρά των Αμερικανών σε τέτοιου είδους επικοινωνίες), πιέζοντας για βοήθεια στην προοπτική επανόδου της Ελλάδας στην κοινοβουλευτική ομαλότητα. Το βιβλίο εστιάζει στο ρόλο της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Αθήνα και διερευ-

νά εάν απέναντι στη χούντα υπήρχε μια ενιαία αμερικανική στάση ή εάν οι διπλωματικές υπηρεσίες, η CIA και το Πεντάγωνο είχαν διαφορετικές πολιτικές απέναντι στο ελληνικό ζήτημα.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Το *Σκοτεινό Δωμάτιο* κατορθώνει να ρίξει φως στα θέματα με τα οποία καταπιάνεται. Μετά από δυόμιση δεκαετίες έρευνας, 39 συνεντεύξεις του συγγραφέα με προσωπικότητες από τη διεθνή και την ελληνική πολιτική, διπλωματική, στρατιωτική και ακαδημαϊκή σκηνή που με όρους ιδεολογίας, ισχύος και επιρροής καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα (συν μια που τελικά δεν ολοκληρώθηκε – με τον Χένρι Κίσινγκερ), με μελέτη πλήθους αρχείων ιδιωτικών και κρατικών/επίσημων, ο Αλέξης Παπαχελάς καταθέτει στην ελληνική (ευχόμαστε σύντομα και στη διεθνή) εργογραφία ένα έργο ζωής. Κάθε έργο, ιδίως όταν έχει πολλές πτυχές και αγγίζει ανοικτά και ευαίσθητα θέματα, μπορεί να διαβαστεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Η δική μου –θα τη χαρακτηρίσα εναλλακτική– ανάγνωση επέλεξε να εστιάσει στη μεθοδολογική γραμμή και στο ερευνητικό σχέδιο του συγγραφέα, εν συνεχεία να διαβάσει το βιβλίο από τη σκοπιά του πεδίου της πολιτικής ανάλυσης και, τέλος, να επικεντρωθεί στην περιοχή της ελληνικής πολιτικής (Greek politics). Με άλλα λόγια, διαβάζοντας το *Σκοτεινό Δωμάτιο* σκεπτόμουν καταρχάς τι μαθαίνουμε για τον τρόπο με τον οποίο κάνει κανείς έρευνα απλωμένη σε βάθος χρόνου και για την αναζήτηση ή τη διαχείριση πηγών που είναι σε σημαντικό βαθμό απρόσιτες. Επιπλέον, το βιβλίο μου έδωσε τροφή για σκέψη αναφορικά με τις συνδέσεις μεταξύ της εφαρμοσμένης πολιτικής και

της επιστημονικής πολιτικής ανάλυσης. Τέλος, το βρήκα εξαιρετικά χρήσιμο για να κατανοήσουμε την ελληνική πολιτική και την ελληνική πολιτική ελίτ, προπάντων το τμήμα της που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά τη μετάβαση στη δημοκρατία και πρωταγωνίστησε την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης.

Όποιος έχει ασχοληθεί με την ποιοτική έρευνα που βασίζεται σε συνεντεύξεις γνωρίζει ότι η ανεύρεση των κατάλληλων συνομιλητών είναι ένα εγχείρημα σύνθετο, τόσο ως προς την αναγνώρισή τους όσο και ως προς τη στρατολόγησή (recruitment) τους. Ο Αλέξης Παπαχελάς –πιθανόν και από δημοσιογραφικό ένστικτο– φαίνεται να ακολούθησε μια μέθοδο στοχευμένης δειγματοληψίας, επιδιώκοντας να συνομιλήσει με συγκεκριμένα άτομα, πολλά από τα οποία όμως είτε λόγω θέσης στη διεθνή πολιτική σκηνή είτε λόγω επαγγελματικής κλειστότητας ήταν δυσπρόσιτα, γι' αυτό μαθαίνουμε πολλά από τις ευρηματικές κυκλωτικές τακτικές που ο συγγραφέας ακολούθησε προκειμένου να τα προσεγγίσει. Ενδιαφέρον στοιχείο στην προσέγγισή του είναι ότι δεν εκκινεί την ανάλυσή του με μια άκαμπτη θεωρητική εικασία ούτε, πολύ περισσότερο, με μια πολιτική/ιδεολογική πεποίθηση την οποία επιθυμεί να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει, αλλά αφήνει τα τεκμήριά του –προφορικά μαρτυρίες και πλήθος αρχειακών πηγών– να αναδείξουν το ρόλο των πρωταγωνιστών, τις συνδέσεις και τις διασυνδέσεις τους, τους προσανατολισμούς και τις επιδιώξεις τους. Με άλλα λόγια, η ανάλυση του Παπαχελά είναι ανοικτή σε ερμηνείες: από το προσωπικό του αρχείο θέτει στη διάθεσή του αναγνώστη σημαντικά τεκμήρια με τη μορφή κωδικών QR, γεγονός που σήμερα ανταποκρίνεται στην ηθική και τη δεοντολογία της έρευνας, σύμφωνα

με την οποία οι ερευνητές πρέπει να μοιράζονται τα δεδομένα τους τόσο για τον έλεγχο και την τεκμηρίωση της δουλειάς τους όσο και από αλληλεγγύη σε άλλους ερευνητές που εργάζονται στο πεδίο.

Ο ΚΥΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΙΣΙΝΓΚΕΡ

Υπάρχουν πολλά σημεία στο βιβλίο που προκαλούν την προσοχή του αναγνώστη. Η μεταφορά διαιολών μεταξύ παραγόντων της αμερικανικής διπλωματίας και της ελληνικής πολιτικής ελίτ (Φίλιπ Τάλμποτ - Ανδρέα Παπανδρέου), μεταξύ της ελληνικής πολιτικής ελίτ με παράγοντες της αμερικανικής διακυβέρνησης (Ρότζερ Ντέιβις - Κωνσταντίνου Μητσότακη) ή και μεταξύ ενός είδους μεσαζόντων της εξόριστης ελληνικής πολιτικής τάξης (Τζέιμς Ουέμπλε, εκ μέρους του Κωνσταντίνου Καραμανλή) με αμερικανικούς παράγοντες. Από όλες αυτές τις επικοινωνίες θα σταθώ στη φράση του Κίσινγκερ την οποία απευθύνει στον αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα, Χένρι Τάσκα, λίγο πριν την επικείμενη κατάθεση του τελευταίου στο αμερικανικό Κογκρέσο: «Να τους πεις ότι είμαστε το State Department και όχι ένα Τμήμα (Department) Πολιτικών Επιστημών». Ο πανίσχυρος επικεφαλής του υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ επιχειρεί να αποτρέψει τον υφιστάμενό του πρέσβη να εκφραστεί υπέρ της ανάγκης επανόδου της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Έτσι, με την αποστρόφής του αυτή (και αρκετές ακόμη), ο Κίσινγκερ μπαίνει στο πάνθεον των κυνικών πολιτικών. Ο Παπαχελάς, μάλιστα, τον σκιαγραφεί σαν τον ιδεοδύτη του πολιτικού κυνισμού. Χρειάζεται να τονιστεί ότι, για την περίοδο στην οποία αναφέρεται (Δεκέμβριος 1970) το βιβλίο, η κρίση της πολιτικής δεν

είχε ακόμα αναδειχτεί ως διακριτό φαινόμενο και ο πολιτικός κυνισμός δεν είχε ακόμη τυποληθεί ως ο βασικός τροφός της.

Η εφαρμοσμένη πολιτική και η σπουδή/ανάλυση του πολιτικού δεν είναι δύο διαφορετικοί κόσμοι, τουλάχιστον όχι εξ ορισμού. Σήμερα η πολιτική στηρίζεται στη γνώση των ειδικών και λαμβάνει σοβαρά υπόψη της μοντέλα πολιτικής ανάλυσης. Η εφαρμοσμένη πολιτική επικοινωνεί καταρχάς διαισθητικά με την πολιτική ανάλυση. Για παράδειγμα, ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, στη συνάντησή του με τον βοηθό υπουργό Εξωτερικών στις ΗΠΑ το 1973, μεταφέρει την ιδέα για τη «λύση Καραμανλή». Η επιχειρηματολογία του Μητσοτάκη στην προσπάθειά του να πείσει τις ΗΠΑ ότι η σταδιακή μετάβαση στη δημοκρατία («πείραμα Μαρκεζίνη») δεν είναι λύση, καθώς η κυβέρνηση της χούντας έχει εξαντληθεί, έχει φτάσει σε αδιέξοδο και ότι δεν μπορεί κανείς να περιμένει τίποτα άλλο από τον Παπαδόπουλο παρά μόνο νοθευμένες εκλογές, κινείται στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας των O'Donnell και Schmitter όσον αφορά την «αναλωσιμότητα» του ανταρχικού καθεστώτος. Όταν αυτό συμβεί, η δημοκρατική μετάβαση είναι το επόμενο βήμα, αυτό δηλαδή που πρότεινε ο Μητσοτάκης, κι είχε προτείνει πριν απ' αυτόν ο κύκλος του Καραμανλή – προοπτική με την οποία φέρεται να συμφωνούσε και ο Ανδρέας Παπανδρέου, σύμφωνα με τα τεκμήρια στο βιβλίο του Παπαχελά.

Παρότι η κυβέρνηση Νίξον και οι Νίξον-Κίσινγκερ θεωρούσαν ότι μια κυβέρνηση των συνταγματαρχών στην Ελλάδα, σε όποια σύνθεση ή παραλλαγή, διασφαλίζει τα συμφέροντα των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ, η εξόριστη ελληνική πολιτική ελίτ ορθώς προέβαλλε το επιχείρημα της «αναλωσιμότητας» του χουντικού καθεστώτος και, συνεπώς, την αναγκαιότητα τη μετάβασης (μέσω της λύσης/γέφυρας Καραμανλή). Μαζί τους θα συμφωνούσε και ένα Department Πολιτικής Επιστήμης, ενώ η πεισματική διαφωνία του Κίσινγκερ άφησε εντέλει τη χούντα του Ιωαννίδη να «υπνοβατεί προς την καταστροφή».

Μια ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι η αναφορά στη συγκέντρωση 30 χιλιάδων ομογενών στην Ουάσινγκτον που διαδήλωναν κατά του Κίσινγκερ για τη στάση της αμερικανικής κυβέρνησης και του

Ο «αόρατος δικτάτορας» Δημήτρης Ιωαννίδης, στη διάρκεια της δίκης της χούντας, το καλοκαίρι του 1975. Ο αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα, Χένρι Τάσκα, προέβλεπε γι' αυτόν ότι θα μπορούσε να είναι ο αντικαταστάτης του φθαρμένου Παπαδόπουλου, όταν θα ερχόταν η στιγμή.

State Department απέναντι στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Η κινητοποίηση εκείνη ταρακούνησε τον Κίσινγκερ, όταν αντιλήφθηκε τα όρια μιας πολιτικής της δύναμης –έπίσημα ονομαζόταν *realpolitik*– που έρχεται αντιμέτωπη με διεκδικητικούς δρώντες (εν προκειμένω τους συγκεντρωμένους ομογενείς) και τα επιδραστικά ρεπερτόρια της δράσης τους (την απειλή οικονομικών αντιποίνων). Ο Κίσινγκερ ισχυριζόταν ότι οι ΗΠΑ «δεν έχουν κανένα ενδιαφέρον να υποστηρίξουν μια χώρα που ακολουθεί μια επαγγελματική αντι-αμερικανική πολιτική», παρ' όλα αυτά όμως αναζήτησε τρόπους που «καταπραΐνουν» τους Έλληνες και κατευνάζουν τη συγκρουσιακή δυναμική και το ρεύμα του αντιαμερικανισμού.

Η ΕΥΘΡΑΥΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Το *Σκοτεινό Δωμάτιο* ρίχνει φως στα παρασκήνια της μετάβασης και στις διεργασίες που οδήγησαν στην πτώση της χούντας και στο λανσάρισμα της μεταπολίτευσης. Διαβάζοντας για την περίφημη συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου

της χούντας που έλαβε χώρα την 20ή Ιουλίου 1974 (σ. 358-395) και ακούγοντας το σχετικό ηχητικό ντοκουμέντο που για πρώτη φορά έρχεται στη δημοσιότητα (στο αποθηκευμένο QR-code, σ. 369), η διατύπωση «ρίχνει φως» είναι κυριολεκτική. Πρωτίστως, επιβεβαιώνεται το χάος που επικρατούσε σε ένα καθεστώς υπό διάλυση.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα χάους, το λανσάρισμα της μεταπολίτευσης και η παράδοση της εξουσίας στον Κωνσταντίνο Καραμανλή εγκυμονούσαν πολλούς κινδύνους. Με τη δεύτερη τουρκική εισβολή στην Κύπρο να είναι σε εξέλιξη, με τις ανησυχίες για πραξικόπημα τις πρώτες ημέρες της επιστροφής Καραμανλή να μην είναι απλές φήμες, με τον Καραμανλή να έχει την αίσθηση εγκατάλειψης από τη Δύση και με τη στάση της νέας υπό τον Χένρι Φορντ αμερικανικής προεδρίας η οποία δεν αντιμετώπιζε την τουρκική εισβολή και κατόχνη στην Κύπρο ως παράγοντα διατάραξης των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή, η μετάβαση στη δημοκρατία δεν ήταν τόσο «βελούδινη». Η μεταπολίτευση θα μπορούσε να είχε βρει μπροστά της πολλά εμπόδια και να συναντήσει

πολλές επιπλοκές. Η ηγετικότητα του Καραμανλή και η ωριμότητα που επέδειξε μέρος της παλιάς πολιτικής ελίτ (Μαύρος, Αβέρωφ) το καλοκαίρι του 1974, αλλά και η εθνική συσπείρωση γύρω από τη νέα ηγεσία προσωπικοτήτων ενός ιδεολογικά ευρύτερου φάσματος από αυτό που ο Καραμανλής εξέφραζε, εκτόνωσαν τις πιέσεις και οδήγησαν σε αποφάσεις μετριοπαθείς σε σχέση με τις στιγμές που περνούσε η χώρα και με τις υπάρχουσες εναλλακτικές δυνατότητες που είχαν οι πολιτικοί, κυρίως ο Καραμανλής, οι οποίοι ανέλαβαν να οδηγήσουν τη χώρα κατά την επιστροφή της στη δημοκρατική ομαλότητα.

Ο Αλέξης Παπαχελάς μεταφέρει την αγωνία των πολιτικών προσώπων και την ένταση των στιγμών που επικράτησαν με την κατάρρευση της χούντας και την παράδοση της εξουσίας στους πολιτικούς. Μεταφέρει, επίσης, την απογοήτευση και το ξέσπασμα του Καραμανλή, όπως και τα σενάρια που εξέτασε – μεταξύ αυτών και την παραίτηση– πριν «κλειδώσει» την απόφαση της παραμονής του στο τιμόνι της χώρας και εφαρμόσει την πολιτική που εντέλει ακολούθησε (μεταξύ άλλων και την απόσυρση από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, που σφόδρα ενόχλησε τους Αμερικανούς). Διαβάζοντας το πλούσια τεκμηριωμένο κεφάλαιο «Το ξέσπασμα του Καραμανλή» ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται το χάσμα ανάμεσα στην ιδεολογική πεποίθηση του Καραμανλή και την πολιτική γνώμη που διαμόρφωσε: «είμαι φίλος των ΗΠΑ», φέρεται να λέει στον απεσταλμένο του Κίσινγκερ, πρέσβη Ουίλιαμ Τάιλερ, όμως σε ό,τι αφορά το πραξικόπημα της χούντας εναντίον του Μακαρίου και την τουρκική εισβολή «θα μπορούσατε να έχετε κάνει πολλά περισσότερα».

Το *Σκοτεινό Δωμάτιο* είναι ένα σύνθετο βιβλίο, ογκώδες, με πυκνή τεκμηρίωση και με πολλές αναφορές σε πηγές και πρόσωπα. Δεν είναι εύκολο στην ανάγνωση. Όμως είναι ενδιαφέρον, έχει πλοκή, διαθέτει ξεκάθαρη γραφή και κρατά την προσοχή του αναγνώστη μέχρι το τέλος. Η έκδοση είναι προσεγμένη, το βιβλίο συνοδεύεται από βιογραφικά σημειώματα και ευρετήριο ονομάτων, όπως και από ένα ιστορικό χρονολόγιο. Κλείνει μέσα του πολύ κόπο, προσωπική προσπάθεια και το αδιανομήσιμο ερευνητικό ταλέντο του συγγραφέα. ■